

Sanja Žaja Vrbica – Kornelija Bašica

Sanja Žaja Vrbica
Odjel za umjetnost i restauraciju
Sveučilište u Dubrovniku
Branitelja Dubrovnika 41, HR - 20000 Dubrovnik
sanja.vrbica@unidu.hr

Kornelija Bašica
Državni arhiv u Dubrovniku
Ul. Svetog Dominika 1, HR - 20000 Dubrovnik
kornelija.basica@dad.hr

Pero i Melko Čingrija: umjetnost pod okriljem politike

Pero and Melko Čingrija:
Art under the Auspices of Politics

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljen / Received: 1. 7. 2024.

Prihvaćen / Accepted: 21. 9. 2024.

UDK / UDC: 32-05Čingrija, P:7(497.584)"18/19"

32-05Čingrija, M.:7(497.584)"18/19"

316.7(497.584)"18/19"

DOI: 10.15291/ars.4644

SAŽETAK

Pored prije istraživanih i publiciranih političkih i gospodarskih aktivnosti dr. Pera i dr. Melka Čingrije rad je fokusiran na njihov važan i gotovo nepoznati utjecaj u razvoju umjetničke infrastrukture i likovnog života Dubrovnika od posljednjih desetljeća 19. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata. Svoj politički program afirmacije nacionalnog identiteta transponirali su u sferu umjetnosti. Različite oblike potpore likovnim umjetnostima vidljive u radu Pera Čingrije nastavlja istim intenzitetom i raznolikošću i Melko Čingrija. Kod obojice također uočavamo iznimnu energičnost i odluke vođene vlastitim prosudbenim sustavom, bez povlađivanja ili prepuštanja tuđim sudovima. Te procese možemo pratiti mecenatskim potporama usmjerenim pojedinim umjetnicima, organizacijom umjetničkih izložbi i angažmanom pri organizaciji narudžbi, financiranja i postavljanja javnih spomenika. Nadalje, s nekim umjetnicima održavaju prijateljske veze, a često ih i financijski pomažu. Neke njihove tendencije, sukladne duhu vremena, ostale su platforma sljedeće generacije inicijatora umjetničkih aktivnosti, a rezultati njihovih zajedničkih nastojanja jesu današnje ustanove u kulturi u Dubrovniku.

Ključne riječi: Pero Čingrija, Melko Čingrija, Dubrovnik, likovne umjetnosti, pokrovitelji umjetnosti, organizacija umjetničkih aktivnosti

ABSTRACT

In addition to the previously researched and published political and economic activities of Pero and Melko Čingrija, this paper focuses on their significant yet almost unknown impact on the development of artistic infrastructure and artistic life in Dubrovnik from the last decades of the 19th century to World War II. They extended their political programme of affirming national identity into the realm of art. The various forms of support for the fine arts visible in the work of Pero Čingrija were continued with the same intensity and diversity by Melko Čingrija. In both, one can observe exceptional energy and decisions guided by their own judgments, without acting compliant or yielding to the opinions of others. These processes can be traced through their patronage, the support granted to individual artists, the organization of art exhibitions, and their involvement in commissioning, financing, and installing public monuments. Moreover, they maintained friendly relations with certain artists and often provided them with financial assistance. Some of their initiatives, in line with the spirit of the time, laid the groundwork for the next generation of initiators of artistic activities, and the results of their combined efforts are evident in today's cultural institutions in Dubrovnik.

Keywords: Pero Čingrija, Melko Čingrija, Dubrovnik, fine arts, art patrons, organization of artistic activities

Uvodno poglavlje

Dr. Pero i dr. Melko Čingrija, otac i sin, istaknuti lokalni i nacionalni političari, pravnici, gospodarstvenici, gradonačelnici Dubrovnika i obojica aktivni sudionici političke scene, svaki u svojem razdoblju, bili su i važni umjetnički pokrovitelji i važni sudionici dubrovačkoga umjetničkog svijeta.¹

Političke i gospodarske aktivnosti dr. Pera Čingrije (24. 8. 1837. – 13. 7. 1921.) teme su brojnih znanstvenih studija, posebno njegov politički doprinos afirmiranja narodnjačke ideje i djelovanje s pozicije gradonačelnika Dubrovnika.² Padom Bachova apsolutizma afirmira se narodni preporodni pokret u Dalmaciji s ciljevima sjedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom i uvođenja hrvatskog jezika službenim jezikom u svim javnim institucijama. Iz te političke platforme izrasta Narodna stranka kojoj se ubrzo po povratku sa studija prava priključuje Pero Čingrija. Nakon 1860. godine predstavnici dubrovačke građanske i plemićke elite postaju istaknuti pristaše narodnjačke politike povezane s dalmatinskim pristašama narodnjaka. Dubrovačkom općinom u to vrijeme vladaju pripadnici autonomaske stranke i 1869. godine prvi put dubrovačkom općinom vladaju narodnjaci.³ Njegovu popularnost ilustriraju i portreti koje od Vlaha Bukovca, Ivana Meštrovića i Josa Bužana tijekom prvog desetljeća 20. stoljeća naručuju njegovi politički kolege za obilježavanje jubileja dugogodišnjega, uspješnog zastupničkog rada.⁴ Međutim, opus istaknutog političara, odvjetnika, saborskog zastupnika, gradonačelnika Dubrovnika, protagonista i sudionika prijelomnih političkih događaja i važnih državnih i lokalnih gospodarskih struktura Melka Čingrije bio je rjeđe u fokusu istraživača premda uključuje brojne aktivnosti i bitne funkcije.⁵ Dom Melka Čingrije i njegove prve supruge Ivanke na Boninovu izgrađen 1914. godine također je bio predmetom istraživanja.⁶ No, njihova posrednička uloga u organizaciji izložbi, postavljanju djela u javnim prostorima u Dubrovniku, narudžbi pojedinih likovnih ostvarenja te djela za njihove privatne zbirke, mecenatske potpore umjetnicima, do sada nije razmatrana.

Pokroviteljske aktivnosti Pera Čingrije

Pero Čingrija, padovanski doktor prava, ušao je u politički život Dubrovnika već nakon pada Bachova apsolutizma, a ostao je aktivni političar tijekom razdoblja duljeg od pola stoljeća. Kao pristaša Narodne stranke više puta bio je predstavnik u Dalmatinskom saboru, no posebno je zaslužan za uvođenje hrvatskog jezika u dubrovačke obrazovne institucije i dubrovačku općinu. U čak četiri mandata biran je za načelnika dubrovačke općine (1878. – 1882., 1899. – 1905; 1905. – 1911. i 1918.). Međutim, pored dugogodišnjih nastojanja u političkoj areni kontinuirano je radio i na uspostavljanju institucija kulture, posredovao je u postavljanju javnih spomenika, trudio se raditi na afirmaciji i poboljšanju uvjeta rada likovnih umjetnika, a bogata arhivska građa obitelji Čingrija otkriva nam i brojne pokroviteljske akcije Pera Čingrije. Već je prije istaknuta njegova uloga u osnivanju dubrovačke Narodne štionice, namijenjene edukacijsko-kulturnim aktivnostima, prije svega orijentiranim promicanju suvremene književnosti od njezina osnutka 1863. godine. Zbog razilaženja u političkim stavovima s dijelom vodstva Štionice izlazi iz društva 1885. godine. Već 1887. godine osnovana je Dubrovačka narodna čitaonica, s programom djelovanja istaknutim u Ustavu tiskanom 16. svibnja 1887. godine u Dubrovniku.⁷ Ustav je proklamirao „napredak prosvjete i druževnosti”, ponajprije navodeći dostupnu književnu građu i suvremeni tisak, no prostori Čitaonice bili su i mjesto predavljanja likovnih umjetnosti.⁸ (sl. 1)

Arhivska građa pruža nam uvid u Čingrijinu korespondenciju sa slikarom Matom Celestinom Medovićem, a dva sačuvana pisma dvije su verzije koncepta pisma koje je slikar Medović očito trebao uputiti Društvu Dubrovačke narodne

1.
Fotografija Pera Čingrije i Ivanke
Čingrija, DAD (HR-DADU-257
Arhiv obitelji Čingrija, kut. 43, oko
1920.)

Photograph of Pero Čingrija and
Ivanka Čingrija, DAD (around 1920)

čitaonice datiranog „uoči Sv. Vlaha” 1888. godine s namjerom doniranja portreta Ivana Gundulića za prostorije Čitaonice. U pismu Medović navodi: „Držim da je dužnost svakog pravog rodoljuba, da, podupire i pomaže narodnu ideju i napredak. Držeći se tog plemenitog načela izradio sam sliku našeg velikana Ivana Gundulića, prigodom njegove 300. godišnjice, odlukom da je poklonim Vašem slav. Društvu ‘Dubrovačkoj Narodnoj Čitaonici’ koji se toli dično stara za narodnu ideju. Mislim da tako postupajući pokazujem dobru namjeru, da se odužim mome rodu, te molim slavno društvo da primi ovaj malen darak na ures svojijeh prostorija.”⁹ Poklon je doista realiziran, što navodi sam Medović u otvorenom pismu upućenom dr. Antunu Pugliesiju u *Crvenoj Hrvatskoj*.¹⁰ Na stranicama *Naroda* objavljen je tekst zahvale Pera Čingrije u ime „Upraviteljstva” Dubrovačke narodne čitaonice datiran 4. veljače 1888. godine i s potpisima predsjednika Pera Čingrije i tajnika dr. Salamona Mandolfa. Tu je objavljena i Medovićeva izjava o darovanju Gundulićeva portreta, potpisana Medovićevim imenom, identična tekstu sačuvanom među arhivskom građom Pera Čingrije, što jasno pokazuje da je predložak darovnice slikaru napisao Pero Čingrija.¹¹ Slika je spomenuta u monografiji *Mato Celestin Medović* među neidentificiranim i nedatiranim radovima predakademskog razdoblja 1880. –1888. godine s nazivom *Portret Ivana Gundulića*.¹² Čitava akcija ilustrira dobro poznavanje Pera Čingrije i Mata Celestina Medovića, vjerojatno potaknuta Medovićevom željom za adekvatnim akademskim obrazovanjem, tada teško dostupnim talentiranim pojedincima bez financijske podrške obitelji ili lokalne zajednice. Prezentacija

je trebala predstaviti Medovića širem krugu publike, a ujedno upućuje i na dodatnu funkciju Čitaonice – izložbenog prostora za izlaganje likovnih djela u prostorijama namijenjenim druženju članova.

Kraj 19. stoljeća obilježen je podizanjem spomenika dubrovačkomu baroknom književniku Ivanu Gunduliću, inicijativom započetom 1880. godine, a realiziranom 1893. godine. Uspostavljanje Odbora za podignuće spomenika potpisao je Pero Čingrija s pozicije načelnika dubrovačke općine, a izvedba je povjerena Ivanu Rendiću. Tijekom svečanosti otkrivanja spomenika Pero Čingrija nalazio se na čelu grupe organizirane za prijam Hrvata iz Banske Hrvatske.¹³

U prvim godinama 20. stoljeća potaknut člankom u zadarskom *Narodnom listu* Pero Čingrija pozvao je amaterskog slikara Marka Rašicu na prezentaciju djela na izložbi u prostorijama Dubrovačke čitaonice, što je rezultiralo angažmanom Rašice na scenografijama Vojnovičeve predstave *Ekvinocijo* u režiji Ile Nardellija.¹⁴ Uspjeh predstave promovirao je i mladog Marka Rašicu, a upravo Pero Čingrija s pozicije načelnika općine predložio je Vijeću odobrenje stipendije Marku Rašici za studij slikarstva na akademiji u Beču uz pokriće putnih troškova od Dubrovnika do Beča.¹⁵

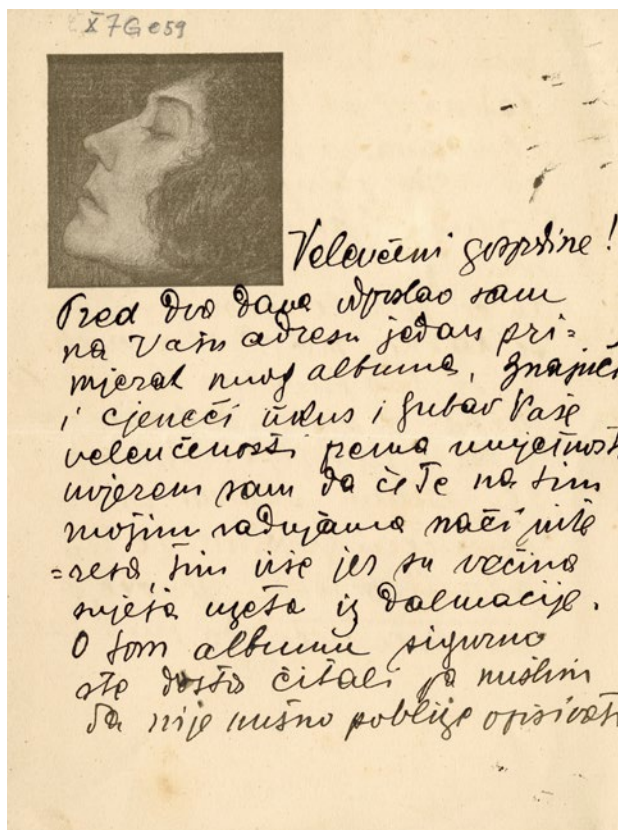
Poznavateljem i ljubiteljem umjetnosti Pera Čingriju smatrali su očito i umjetnici izvan Dalmacije, što zorno ilustrira pismo, koje je Tomislav Krizman uz grafičku mapu uputio Čingriji. Tomislav Krizman (1882. – 1955.) u tom je razdoblju bio student bečke likovne akademije, od 1905. do 1907. godine kod grafičara Williama Ungera. Hrvatskoj javnosti predstavlja se od 1901. godine s prvim izložbama, a 1906. godine objavljuje grafički album naslovljen *Land und Leute, Charakterbilder aus Bosnien* u tri primjerka, od kojih je jedan namijenjen dvorskoj knjižnici.¹⁶ Potaknut Carskom narudžbom u jesen 1906. godine objavljuje još jedan grafički album: *Skice i grafike iz Dalmacije, Bosne, Hrvatskog Zagorja i Beča*.¹⁷ U proljeće 1907. godine Krizman šalje Peru Čingriji primjerak svojega grafičkog albuma popraćen pismom: „Veleučeni gospodine! Pred dva dana poslao sam na Vašu adresu jedan primjerak mog albuma. Znajući i cijeneći ukus i ljubav Vaše veleučenosti prema umjetnosti uvjeren sam da ćete na tim mojim radnjama naći interesa tim više jer su većina sujeta uzeta iz Dalmacije... Radjeno je u bakru u raznim tehnikama, a štampano jest pod mojom pažnjom u 30 Vorzugs. Exemplara.”¹⁸ Odgovor Pera Čingrije došao je u svibnju 1907. godine, no vjerojatno je izazvao razočaranje kod mladog umjetnika: „Žalim veoma da se ne nalazim u stanju da pridržim Vaš krasni album uz cijenu od Kr. 200. Ovaj čas za nas amo, uopće je taki da si nemožemo dopustiti luksuznih troškova jer borba koju su minulih izbora usilovani da vode -iscrpila je prilično njihova sredstva. Usilovan sam radi toga da vam album povratim.”¹⁹ (sl. 2)

Premda Pero Čingrija nije zadržao grafički album za dubrovačku općinu niti za svoju privatnu zbirku, čemu se također nadao mladi slikar, slikareva odvažna gesta jasno upućuje na Čingrijinu reputaciju poznavatelja umjetnosti i potencijalnog kolekcionara. Krizman je tih godina boravio u Dubrovniku, gdje nastaju njegovi secesijski intonirani krajolici iz dubrovačke okolice i dubrovačke vedute. Tu je vjerojatno upoznao umjetničke okolnosti uz protagoniste umjetničkog svijeta te je prateći reputaciju Pere Čingrije kao ljubitelja i kolekcionara umjetnosti poslao mu svoj najnoviji grafički album.²⁰ Naime, onodobni nedostatak umjetničke infrastrukture u Dubrovniku Pero Čingrija kompenzirao je koristeći se svojom društvenom moći za pokroviteljstvo umjetnosti i poticaj prezentacija umjetničkih djela što je utjecalo na ukus širih društvenih skupina. Umjetnički svijet čini povezani skup osoba među kojima su kritičari umjetnosti, publika, producenti, umjetnici, pokrovitelji umjetnosti, a pokrovitelji na vlasti imaju mogućnost predstaviti djela na važnim i pristupačnim mjestima.²¹ Dosljednost i posvećenost vlastitoj prosudbi uočljivi kod Pera Čingrije, uz energičnost i odlučnost vidljivi su ujedno i u odnosu i stavovima Melka Čingrije prema umjetnicima i prihvaćanju njihovih djela. (sl. 3)

2.

Pismo Tomislava Krizmana Peru
Čingriji, DAD (HR-DADU-257
Arhiv obitelji Čingrija, kut. 15, X 7
G e 59., 1907.)

Letter from Tomislav Krizman to Pero
Čingrija, DAD (1907)

3.

Portret Pera Čingrije koji je izradio
Ivan Meštrović u interijeru vile
Čingrija, DAD (HR-DADU-257
Arhiv obitelji Čingrija, kut. 40, oko
1920.)

Portrait of Pero Čingrija by Ivan
Meštrović in the interior of the
Čingrija villa, DAD (around 1920)

Godine 1921. umire Pero Čingrija u 84. godini života, politički aktivan do samog kraja. U svojem autografu Melko je zabilježio brojna pisma sućuti, te dojmove suvremenika o radu Pera Čingrije, ponajviše isticanih osobina „čestitost i karakter”, prisjetivši se i u sebi usađenih vrlina: „U svakom čovjeku vidim sebi ravna, ako je čovjek, ali mi demokracija nije sinonim prostote, kao ni narod fukare... Aristokracija mi nije blazon, već sposobnost, ako je čovječstvo vodi. U svom vijeku susresti ću

4.
Portret Melka Čingrije, fotograf:
Cesare Damiani, DAD (HR-
DADU-257 Arhiv obitelji
Čingrija, kut. 38, 1913.)

Portrait of Melko Čingrija,
photographer: Cesare Damiani,
DAD (1913)

među prostim svijetom više đentlemana nego li među razvikanim, i s njima se bolje ophodim, nego li sa onima koju bi svoju vrijednost htjeli da grade na slavi pređa, jer u sebi vrijednosti nemadu.²²

Mecenatske djelatnosti Melka Čingrije

Melko Čingrija (1. 4. 1873. – 8. 12. 1949.) nakon završene dubrovačke gimnazije diplomirao je pravo u Grazu 1895. godine te započeo odvjetničku praksu u Dubrovniku. Rano je po uzoru na očeve aktivnosti politički angažiran, do 1905. članom je Narodne hrvatske stranke, a potom Hrvatske stranke, boreći se za politiku „novog kursa”. Bio je zastupnik u Dalmatinskom saboru (1903. – 1908.), Carevinskom vijeću (1911. – 1918.) te načelnik dubrovačke općine u dva navrata (1911. – 1914., 1919. – 1920.). Sudjelovao je u formiranju nove državne zajednice južnoslavenskih naroda raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine, u donošenju Ženevske deklaracije te je bio član Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, a potom i član Privremenog narodnog predstavništva Kraljevine SHS u Beogradu. U Kraljevini SHS imao je brojne političke i gospodarske funkcije, predsjednik je Trgovačko-obrtničke komore, Saveza za unapređenje turizma i Hrvatske vjeresijske banke u Dubrovniku. Član je upravnih vijeća „Putnika” u Beogradu i Prve hrvatske štedionice u Zagrebu, a od 1931. godine imenovan je viceguvernerom Narodne banke u Beogradu.²³ Godine 1941. talijanske okupacijske vlasti zatvaraju ga zbog govora na javnom skupu podrške Simovićevu puču od 27. ožujka 1941. godine, te je odmah nakon okupacije u travnju 1941. godine bio među prvim osobama koje su talijanski fašisti uhitili i

pritorili u pansionu Belveder u Splitu, gdje u internaciji ostaje do kraja Drugoga svjetskog rata.²⁴ Godine 1948. u sudskom je procesu u kojem se teretio za kazneno djelo pripreme ekonomskog sloma Kraljevine Jugoslavije proglašen krivim i izrečena mu je kazna zabrane javnog djelovanja uz konfiskaciju cjelokupne imovine u korist države.²⁵ (sl. 4)

Tijekom ispitivanja posebna pozornost posvećena je boravku Hermanna Göringa u vili Čingrija 1935. godine, istaknutom primjeru dubrovačke stambene arhitekture 20. stoljeća. Vila Melka Čingrije na Boninovu dovršena je 1914. godine, gdje se uselio sa svojom suprugom Ivankom i ocem. Smještena je na uskom pojasu, sjecištu cesta prema Gružu, Lapadu i povijesnom dijelu Dubrovnika, negostoljubive konfiguracije, no istodobno južnom stranom orijentiranom prema pučini. Jednokatna vila razvedene tlocrtne osnove oblikovana je u duhu egzotizma.²⁶

„Živuci u vili na Boninovu, dalje izgrađujem taj svoj San Michele, što sam pred rat ogradio na vrleti i nad ponorima, gdje se nebo i more u ljepoti natječu. Tu se igram neimara i argatnika. Lijepo pravi život ljepšim, te povučen, uz oca i ženu, u nagom uživanju uživam kao nikada u životu.”²⁷ Tim riječima Melko Čingrija 1920. godine u svojem dnevniku opisuje kuću u Dubrovniku nazivajući je „San Michele” inspiriran vilom koju je početkom 20. stoljeća dao izgraditi poznati švedski psihijatar Axel Munthe na talijanskom otoku Capri.²⁸ Iako u arhivskim izvorima ne nalazimo zabilježen njegov posjet tomu talijanskom otočiću, da je Čingrija uistinu bio nadahnut njezinom izvedbom pokazuju nam i sličnosti u samom položaju kao i arhitektonskim izvedbama, a nadasve vrtnoj artikulaciji. Muntheova zamisao bila je ostvariti dom poput grčkog hrama otvoren južnjačkomu blještavom svjetlu: „Želim svoju kuću otvorenu suncu, vjetru i glasu mora poput grčkog hrama i svjetlost, svjetlost, svjetlost posvuda!”²⁹ (sl. 5, 6)

5.
Fotografija „S papina prozora”,
pogled iz vile na zapad, DAD (HR-
DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija,
kut. 40, listopad, 1926.). Danas se
tu nalazi plaža i hotel *Bellevue*.

Photograph “From dad’s window,”
view from the villa to the west, DAD
(October 1926). Now the location of
the beach and *Bellevue Hotel*.

6.
Pogled iz vile Čingrija sa zapada,
DAD (HR-DADU-257 Arhiv
obitelji Čingrija, kut. 40, oko 1920.)

Photograph showing the Čingrija
villa from the west, DAD (around
1920)

7.
Sfinga na gornjoj parceli vrta (foto:
S. Žaja Vrbica, 2024.)

Sphinx in the upper section of the
garden

8.
Sfinga na gornjoj parceli vrta (foto:
S. Žaja Vrbica, 2024.)

Sphinx in the upper section of the
garden

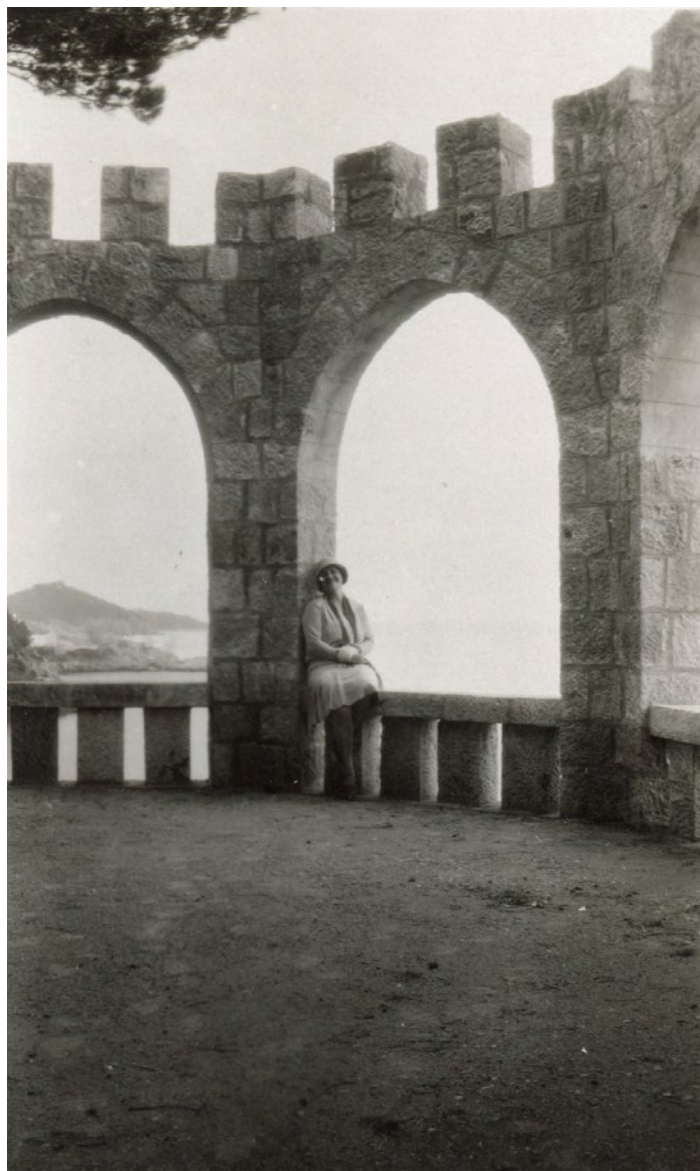

Vrativši se u Dubrovnik nakon četiri godine, 1918. godine, narušena zdravlja započeo je graditi stubište od vrta direktno do mora. Da je pri izvedbi bilo problema, vidimo iz Melkova zapisa: „U svojoj vili na Boninovu počivao sam i odmarao za prvi put otkako je rat buknuo. U toj dokolici dao sam se da gradim iz vrta silaz na more. Nekome se to sumnjivo prikazalo. K meni dođe odaslanik lučkog poglavarstva, da me pita što to radim. Odgovorih mu da pravim stepenice na more, a na njegovu primjedbu da je obala javno dobro, odgovorih da baš zato meni je slobodno da niz svoje vrleti na javno dobro pristupim.”³⁰ Policija je zapravo sumnjala da je Melko Čingrija u vezi s Antantom preko podmornice: „Čingrija došao u Dubrovnik i stao odmah da tamo na osami gradi pristup na more. Podozrivo do zla boga!”³¹ U vrtu bogato opremljenom kamenom plastikom dolazi do izražaja afinitet prema klasičnom i romantičarskom duhu koje gaji Melko Čingrija. Uz kameni inventar, koji je prema predaji većim dijelom izvorno pripadao srušenom ljetnikovcu Lorko na lapadskoj obali uklopljen u elemente prožete duhom orijentalizma pojavljuje se i jedan neobičan detalj – kamena sfinga.³² (sl. 7, 8)

9.

Ivanka Čingrija na vidilici na
jugoistočnom dijelu vrta vile
Čingrija, DAD (HR-DADU-257
Arhiv obitelji Čingrija, kut. 43,
oko 1925.)

Ivanka Čingrija at the belvedere
in the southeastern part of
the Čingrija villa gardens, DAD
(around 1925)

Kaskadno postavljeni vrtovi oblikovani su tijekom dviju faza, prva od useljenja do smrti prve supruge Ivanke 1926. godine, a druga tijekom četvrtog desetljeća. Prema arhivskim izvorima vidljivo je da tridesetih godina 20. stoljeća intenzivno radi na uređenju vrta i izdvaja znatne svote za kamenu plastiku.³³ U knjizi prihoda i rashoda za 1935. godinu među precizno zabilježenim podacima za sve segmente života vile u dva navrata navedeni su iznosi za sfingu, i to u srpnju 6700 dinara te ponovno u kolovozu iznos od 12 890 dinara. Pored sfinge upisuje i prezime Linardović.³⁴ Sama sfinga karakterizirana je specifično oblikovanim ljudskim rukama što flankiraju cilindričnu formu, te školjkom, jakobovom kapicom položenom uz zatiljak. Izvedba detalja, poput fizionomijskih crta, faraonske brade, kraljevske kapuljače, prstiju i loše proporcioniranih anatomskih dijelova tijela odaju amaterski rukopis, te je vjerojatno riječ o izvedbi definiranoj naručiteljevim željama u lokalnoj klesarskoj radionici, a ne o djelu akademskog kipara. Simbolika i samo značenje sfinge u Čingrijinu vrtu ostaje nepoznanica, no poveznicu ponovno možemo pronaći s Muntheovim vrtom, s originalnom granitnom egipatskom sfingom postavljenom na ogradi vile gdje se otvara

10.
Pogled na zapadni segment
vrtova vile Čingrija, DAD
(HR-DADU-257 Arhiv obitelji
Čingrija, kut. 43, oko 1925.)

View of the western section of
the Čingrija villa gardens, DAD
(around 1925)

pogled prema pučini.³⁵ Troškovi uređenja vrta navode se već od srpnja 1932. godine i gotovo svake sljedeće godine možemo pratiti nabave kamenih segmenata, a 1939. godine vidljivi su troškovi prijevoza i carine fontane za gornju vrtnu parcelu.³⁶ (sl. 9, 10)

To je i razumljivo s obzirom na to da se 1935. godine vraća u Dubrovnik, tek povremeno napušta svoj dom uživajući u sretnoj dokolici i brižljivo planiranom vrtu, te se prisjećao komentara svojih prijatelja: „Branim se da me čamotinja ne pritisne u mom Vatikanu, kako su znanci, sa nešto ironije, moju vilu nazivali, jer sam je rijetko napuštao.”³⁷ (sl. 11)

Prateći korespondenciju obitelji Čingrija, uočljiva je kontinuirana povezanost s brojnim umjetnicima različite provenijencije, a s nekima ih vežu i rodbinske veze. Jerolim Miše također je u svojem umjetničkom radu povezan s članovima obitelji Čingrija. Štoviše, Anka Malešević, Mišina supruga od 1919. godine, a djevojka i zaručnica od 1914. godine, kći je Klare Malešević, kćeri Pera i sestre Melka Čingrije.³⁸ Anka Miše bila je obrazovana žena, govorila je strane jezike, a također je bila sklona književnom stvaralaštvu, objavivši nekoliko pjesama.³⁹ Korespondenciju između Jerolima Miše i Pera, a zatim i Melka Čingrije možemo pratiti od 1916. godine, razdoblja Prvoga svjetskog rata i internacije Melka Čingrije u Austriji, do dvadesetih godina, kad se korespondencija nastavlja između Melka i Anke, te potom Melka i Jerolima Miše. Prvim pismom upućenim članovima svoje buduće obitelji, Jerolim Miše s izraženom nelagodom naglašava: „Ovo je prvi put što se sam obraćam Vama, pa ćete i ovu formu izviniti. Ne znam što da pišem, a želio bih iz redaka da pročitate koliko Vas volim i štujem, koliko se osjećam radostan što dolazim s Vama u saobraćaj... Jedino što vruće želim da mi se javite samo sa par riječi, da znam udesiti odnos spram Vas. Pošto ste tražili recenzije o mojoj izložbi, par njih poslao sam privatno Anki, a ove dvije šaljem Vama direktno...”⁴⁰ Jerolim Miše, tada dvadesetšestogodišnjak, mobiliziran u austrougarskoj vojsci i raspoređen u Glini, želio se očito predstaviti uvaženom članu obitelji, djedu svoje buduće supruge. Čingrijin afirmativni odgovor možemo naslutiti iz sljedećeg

Mišina pisma. Svakako, Čingrijino traženje likovnih kritika ilustrira i želju za detaljnijim upoznavanjem Mišina opusa, te povjerenje u ranije stručne umjetničke prosudbe Mišina djela. Ne posjedujemo cjelovitu korespondenciju, već samo Mišina pisma, a sljedeće je datirano već 3. listopada 1916. godine i očituje poticajan odgovor Pera Čingrije: „Dragi gospodine Čingrija, od srca zahvaljujem Vam na srdačnosti i lijepim riječima. Vjerujte, nije mi do novinskih recenzija, ali to je uvjet da se bližnje ispuni sa pouzdanjem i onda to se materijalno isplaćuje. Mene te kritike ne ispunjavu nekom sigurnosti, ne dižu mi moral vjerovanja u vlastitu snagu i ja ću i dalje raditi kao da baš ništa vrijednoga stvorio nisam.”⁴¹ Mišino obraćanje Peru Čingriji očituje želju za akceptiranjem njegovih likovnih dometa, smatrajući ga poznavateljem umjetničkih okolnosti, ujedno i važnom karikom u formativnim fazama mladih umjetnika s područja Dubrovnika, a eventualno i posrednika za predstavljanje dubrovačkoj publici. Paralelno, Mišino pismo ilustrira i reputaciju Pera Čingrije, svojevrsne ulaznice u umjetnički svijet.⁴²

Nakon ženidbe Ankom Malešević intenziviraju se kontakti s Melkom Čingrijom.⁴³ Korespondencija Anke (tada već prezimena Miše) s Melkom Čingrijom zorno ilustrira tijekom organizacije Mišine dubrovačke izložbe, s Ankinom inicijativom potaknutom nezavidnom materijalnom situacijom mlade obitelji tada nastanjene u Slavonskom Brodu: „Ja bi željela, naime, da me ti informiraš bili bilo moguće izlagati u Dubrovniku tamo krajem lipnja kad dođemo dolje. To bi odgovaralo i ideji Jerinoj: da treba odgajati provinciju i u njoj istupati jednako ozbiljno i savjesno ko i po centrima. Ali – da budem iskrena – glavni je uzrok naše sadašnje materijalno stanje... Ja ti ovo, dundo moj, na svoju ruku pišem. Znam da nije protivan a to je glavno, jer sam ga onako izdaleka pitala, ali on ti je nekakav gospodar pun riguarda pa čim se radi da nekoga sekira, odmah odustane...”⁴⁴ Pismo pored obiteljskih spona otkriva i stav suvremenih umjetnika prema dubrovačkoj likovnoj sceni, očito podređen slici grada prošlosti. No, jasno dokazuje upućenost Melka Čingrije u likovnu scenu Dubrovnika, te njegovu mogućnost utjecaja na organizaciju izložbe u atraktivnom prostoru općinske dvorane: „Dakle ja bi željela da ti meni javiš bili se to isplatilo. Ti najbolje poznaš ambienat. Zna li zgodnu dvoranu?... Pišem ti nekako lakše jer se ne radi samo o tome da budeš pri ruci Jeri i meni nego i o tome da Dubrovnik doživi jednu poštenu izložbu.”⁴⁵ Sljedeće Mišino pismo donosi slijed događaja i or-

11.
Fotografija gornje parcele vrta
vile Čingrija, DAD (HR-
DADU-257 Arhiv obitelji
Čingrija, kut. 43, oko 1935.)

Photograph of the upper section
of the Čingrija villa gardens, DAD
(around 1935)

ganizaciju same izložbe, te Čingrijin utjecaj na odabir prostora – općinske vijećnice, kontakte s lokalnim novinama i poziv Ivu Vojnoviću za pozdravni govor na otvorenju izložbe: „Nego tebe ću zamoliti radi općinske vijećnice. Hoćeš li dospjeti da se za to pobrineš?... Što misliš da li bi mi Vojnović otvorio izložbu s jednim prigodnim govorom? Ako on bude tamo rado će meni to učiniti... Da znaš kako se veselim Dubrovniku. Trebao si čuti moje kolege i djake, kako ih je Dubrovnik elektrizirao. A još k tome biti kod tebe. Treba tražiti po svijetu jedan takav položaj.”⁴⁶ Izložba je doista organizirana u općinskoj vijećnici, otvorio ju je Ivo Vojnović, a trajala je od 15. do 23. srpnja.⁴⁷ Iako su vidljivi Mišini stavovi o potrebi organizacije izložbe suvremenog umjetnika u, prema njegovu gledištu, provincijalnoj i konzervativnoj sredini, opis reakcije kolega ilustrira i atraktivnost kozmopolitskoga ljetnog lica grada, zbog potencijalnoga komercijalnog učinka izložbe. Izlaganje u općinskoj vijećnici privilegija je tek manjeg broja umjetnika, primjerice 1923. godine osim Miše izlaže slikar Ivan Mirković, a 1925. godine ruski umjetnik Aleksandar Ležečnikov.⁴⁸

Korespondenciju možemo pratiti i tijekom 1924. godine, u prisnom tonu Jerolim Miše nagovještava obiteljski odlazak u Split s književnikom Miroslavom Krležom i njegovom suprugom Belom Krleža, najavljujući i svoj članak: „Tu također izlazi i moj kritični pregled naše likovne umjetnosti. Kako gledaš na čitav naš rad? Vjeruj mi nije to iz nikakvog hira ili ambicije da se na nas pokazuje prstom ko na neke nove intelektualne anarhiste, nego sve je to vođeno s jednom istinskom namjerom da se naša umjetnost postavi u jednu višu relaciju, da se više jedanput razbiju regionalne granice i sve postavi pred jednu višu instancu europskog niveau-a.”⁴⁹ Čingrijin suzdržani odgovor vidljiv je iz koncepta pisma, s dosta prekrivenih i nadopisanih ublaženih prvih verzija pojedinih odlomaka. Uz diplomatsko distanciranje od područja likovne kritike, evidentno je i poznavanje likovnih pojava tog razdoblja, te političke orijentacije časopisa: „Tvoj članak pročitao sam velikim zanimanjem. Nažalost sam preveć laik da bise usudio upuštati se u meritorno sugjenje. Što se toga tiče zapaža se uticaj sredine u kojoj živiš i revije u kojoj pišeš [prekrižena rečenica]...”⁵⁰ Mišin sintezni prikaz hrvatske likovne scene objavljen je pod naslovom „Naša likovna umjetnost” u *Književnoj republici* 1924. godine.⁵¹

To je ujedno i posljednje sačuvano pismo njihove korespondencije, no tijekom trećeg desetljeća Čingrijini kontakti s različitim umjetnicima iznimno su intenzivni. Zastupajući u pravnim problemima Ivana Meštrovića, ranije angažiranog i nastanjenog u Dubrovniku tijekom 1920. – 1922. godine na izvedbi zapadnog ulaza u grad i mauzoleja obitelji Račić na cavtatskom groblju, pisma uz pravne upute očituju i prijateljsku prisnost između kipara i odvjetnika. Ivan Meštrović pismo zaključuje zahvalama na lijepim zajedničkim trenucima: „Primite dragi prijatelju, sa poštovanom gospođom Ivankom još jednom moju najljepšu harnost za ljubaznosti i prijateljskoj susretljivosti kojom ste meni i mojoj ženi Vašu kuću i srce otvarali za vrijeme našega boravka u Dubrovniku.”⁵²

Melko Čingrija svojim pismom poslovne dogovore također završava prijateljskim riječima: „Toliko o poslu dragi Ivane. Vašim odlaskom ostaviste prazninu, koju ćemo teško da zatrpamo ako nam se brzo ne povratite. Ne govorite Vi o harnosti nasuprot, ja i moja žena imamo samo grizodušje da smo premalo susretljivi bili i prema Vama i prema Vašoj gospođi, ne po duši već po vanjštini. Sjećajte nas se ugodno. Kao što ćemo se mi Vas ugodno i harno sjećati.”⁵³

Iste godine napisano je i jedno od posljednjih pisama Vlaha Bukovca upućeno kapetanu Ivanu Papiju, no sačuvano u Arhivu obitelji Čingrija, jer je vjerojatno Melko Čingrija trebao posredovati u realizaciji Bukovčeve pseudopovijesne kompozicije. Kapetan Ivo Papi bio je suprug Marije, sestre Bukovčeve supruge Jelice. U katalogu Bukovčevih radova nekoliko je portreta članova obitelji Papi.⁵⁴ Pismo datirano 4. travnjem 1922. godine ilustrira Bukovčevu radnu energiju i profesion-

alne planove, no iznenadnom smrću 23. travnja 1922. godine pismo ostaje tek uspomena na nerealiziranu kompoziciju. Pisano je iz Beograda, a otkriva inicijativu Iva Papija predloženu dubrovačkim lokalnim vlastima: „Djeca su mi pisala iz Praga, da si ti savjetovao u Dubrovniku, da bi dobro bilo da se da učiniti slika kako je Kralj primljen u Dubrovnik i na uspomenu toga dana da mu se ova slika daruje. Meni se čini, ista, veoma dobra i za taku radnju bi se rado primio. Ovu sliku bi ja izradio u alegoričnom smislu, tako da našega Kralja primaju svi slavni dubrovčani u njihovim ondašnjim kostimima a na glavi Gundulić i Sveti Vlaho, a da Kralj stupa u dvor gazeći dvoglavog crnoga orla, a narod iz daljega da slavi taj događaj i Kralja proslavlja. Ova slika bi bila lijepa i dosta velika, a osobito rad veoma težak, bar za 6 mjeseca dana ako ne i više. Ja bi tu sliku izradio za svotu od 100 000 (sto hiljada)... Ova cijena koju Vam davam je najskromnija, za koju bi tu sliku izradio, a to zato jer sam Dubrovčanin i jer želim dabi ovi veliki događaj ostao ovjekovječen u dvoru našeg Kralja...”⁵⁵ Bukovčev opis alegorijske naracije odaje karakter historicističkih povijesnih kompozicija primjerenijih duhu 19. stoljeća, prilagođen novim političkim okolnostima nastalim raspadom represivne Austro-Ugarske Monarhije. U tom razdoblju pripreman je povrat dubrovačke spomeničke baštine gradskoj upravi, sporazumom potpisanim u kolovozu 1921. godine, nakon što je tijekom jednog stoljeća Knežev dvor bio sjedište Kotarskog poglavarstva, te je imaginarnim događajem dolaska vladara u Dvor Bukovac želio obilježiti nove političke okolnosti.⁵⁶

Vlaho Bukovac u to je vrijeme intenzivno nastojao osigurati svoj povratak iz Praga, što je vidljivo i iz pisma upućenog u prosincu 1921. godine nepoznatom prijatelju tražeći posredovanje za mjesto referenta za umjetnost pri Ministarstvu u Beogradu.⁵⁷ U Beogradu je ostao gotovo dva mjeseca, a tijekom tog razdoblja izveo je portret kralja Aleksandra Karađorđevića.⁵⁸ To je ujedno i posljednje evidentirano Bukovčevo pismo, jer je dosadašnji fond korespondencije završen s 1921. godinom.⁵⁹

Sljedeće godine možemo pratiti potporu Melka Čingrije mladom slikaru Ignjatu Jobu potaknutu pismom Đurice Đorđevića iz ožujka 1923. godine. Težak materijalni položaj slikara pokušali su ublažiti supružnici Đorđević mjesecom potporom tijekom slikareva boravka u Beogradu. Uz molbu za isplatom mjesečnog iznosa i preuzimanjem svih troškova financiranja slikara, preporučio je supružnicima Čingrija tijekom najavljenog Jobova šestomjesečnog boravka u Dubrovniku i podršku, očito poznavajući njihovu sklonost umjetnosti: „... a Vas i Vašu milostivu gospođu molim da budete pri ruci, pa ako Vam je zgodno, da ga malo i pri radu obidete i da ga bodrite.”⁶⁰ Tijekom jednogodišnjeg života na Lopudu od ožujka 1923. godine do ožujka 1924. godine, Ignjat Job sa svojom suprugom Živkom živi u gotičko-renesansnoj kući Taljeran, a taj boravak obilježen je sretnim obiteljskim životom i plodnim stvaralaštvom.⁶¹ Mjesečnu donaciju Melko Čingrija realizirao je početkom travnja što je vidljivo iz sačuvane priznanice.⁶² Premda nemamo potvrdu o eventualnim Čingrijinim materijalnim potporama Joba, iz pisma je vidljiva sklonost i uloga bračnog para Čingrija prema suvremenim neafirmiranim slikarima, a, svakako, planirani šestomjesečni boravak produžio se na godinu dana.

Potpore umjetnicima moguće je detektirati i u sljedećem desetljeću. Među knjigama obiteljskog gospodarstva za razdoblje od 1931. do 1938. godine tijekom ožujka 1932. godine pronalazimo i iznos od 200 dinara uplaćen kiparu Ivanu Rendiću, os-tarjelomu i osiromašenomu, bolesnom kiparu, zaboravljenom u Supetru na Braču, koji je nekoliko mjeseci poslije preminuo.⁶³

Energični poslovni duh Melka Čingrije i kolekcionarske sklonosti definirane ukusom bližem klasicizirajućim formama u skulpturi možemo jasno pratiti u korespondenciji s austrijskim kiparom Josefom Kassinom (1856. – 1931.). Josef Kassin rođen je u Klagenfurtu, gdje prve pouke o kiparskom umijeću dobiva u atelijeru Franza Xavera Pönningera, učenika Dominika Ritter von Fernkorna, autora skulp-

ture bana Josipa Jelačića na zagrebačkome središnjem trgu. U Beču nastavlja svoje obrazovanje na Akademie der Bildenden Künste, kod profesora Carla Kundmanna. Za svoj završni rad *Samson i Dalila* dobio je stipendiju za dvogodišnji boravak u Rimu.⁶⁴ Po povratku iz Rima 1891. godine većina radova na Ringstrasse je završena, Kassin dobiva tek povremene narudžbe. Njegov opus obilježavaju konzervativne forme, pod utjecajem antičke skulpture, neobaroka, historicizma, bez priklona aktualnoj secesiji na prijelazu 19. u 20. stoljeće. U portretima realističnim izrazom vješto postiže fizionomijsku sličnost, koristeći se obilježjima snage, odlučnosti za muške portrete, a osjećajnosti i suzdržanosti kod ženskih portreta.⁶⁵ Nakon Prvoga svjetskog rata i ekonomske krize u Austriji ne dobiva narudžbe i u prosincu 1922. godine traži financijsku pomoć lokalnih vlasti.⁶⁶

Upravo u tom razdoblju, tijekom jeseni 1922. godine do siječnja 1924. godine možemo pratiti odnos između naručitelja i umjetnika, zaključen razilaženjem u stavovima i prekidom komunikacije. Sam proces izrade brončane statuete u bečkom atelijeru Josefa Kassina započinje očito Čingrijinim odobrenjem studije. U istom pismu kipar traži fotografije i nacrt prostorije za buduću statueta visine 70 cm i baze stranice duljine 16 cm, uz akontaciju od 1000 dinara.⁶⁷ U Čingrijinu pismu stigle su ilustracije prostorije namijenjene figuri, no tu naručitelj jasno očituje i svoju sklonost klasičnijoj formi bez suvišnih detalja, dajući primjer figurama Flore ili Dijane.⁶⁸ Kipar je također prihvatio želje naručitelja i predložio dodavanje florealnih elemenata.⁶⁹ U međuvremenu je kipar poslao fotografiju gipsane figure, klasično intoniranoga kontemplativnog ženskog akta u kontrapostu s cvijećem u objema rukama, što je bez zadržke Čingrija prihvatio potičući realizaciju.⁷⁰ Kipar je potom prema modelu doradivao anatomske detalje i u kolovozu je trebao izraditi brončani odljev. U istom pismu najavljuje i svoje putovanje istočnojadranskom obalom i Italijom uz posjet domu Čingrija u Dubrovniku.⁷¹ Najavom putovanja očito je želio stvoriti dojam materijalno osigurane osobe, premda u to vrijeme kipar prima socijalnu pomoć općine, što je vjerojatno anticipiralo buduće događaje. (sl. 12)

Realizacija skulpture je odgođena, a uz dogovore o tamnijoj patini Čingrija je poticao dovršetak skulpture naglašavajući svoje zadovoljstvo, dajući kiparu konačnu odluku o procjeni stupnja dovršenosti skulpture. Detaljima o slanju skulpture potvrdio je i svoje namjere o kupnji figure, no potom slijedi obrat.⁷² Josef Kassin tražio je dvostruko višu naknadu za statueta, pravdajući troškove angažmanom modela, novim vrijednostima novca, što je za Čingriju bilo neprihvatljivo i neutemeljeno te je na kraju odbio skulpturu tražeći nazad uplaćeni iznos, dajući istovremeno kiparu slobodu prodaje skulpture drugom kupcu.⁷³ Slijed događaja daje nam uvid u naručiteljev ukus, njegov je odabir konzervativni bečki kipar čije je djelo tada u opreci s aktualnim avangardnim tendencijama, artdekoovskim stilizacijama, ali i lirskim poetizacijama i klasično-nostalgичnim stremljenjima. Premda su međusobna uvažavanja obilježila razdoblje izvedbe skulpture zamišljene za određenu prostoriju, povećanje cijene Čingrija je procijenio potpuno neprikladnim i ne poznavajući tragične životne okolnosti kipara, odrekao se statuete prepustivši je kiparu i tržištu. U katalogu djela Josefa Kassina nalazimo brončanu skulpturu *Flora*, ženski akt s florealnim detaljima u objema rukama izlaganu 1924. i 1930. godine.⁷⁴

Pored angažmana Melka Čingrije u brojnim inicijativama usmjerenim na organizaciju i poticaj umjetničkih aktivnosti, participira i u udrugama posvećenim brizi za kulturnu i prirodnu baštinu Dubrovnika. Njegov dnevnik otkriva ljubav i brigu prema svojem rodnom gradu, uz zalaganja za unaprjeđenje svih aspekata života u Dubrovniku: „Boli me kad vidim neko nastojanje da se Dubrovnik svega liši. Boli me to kao Dubrovčanina i šireg patriotu. Nikako da razumijem što bi zajednica dobila ako se Dubrovnik u palanku pretvori, ma kakav da je, još je bolji nego mnogi drugi.”⁷⁵ Od samih početaka uključen je u rad Društva za promicanje interesa Du-

12.

Fotografija skulpture *Flora*, Josef Kassin, DAD (HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, kut. 25, 1923.)

Photograph of the statue *Flora*, Josef Kassin, DAD (1923)

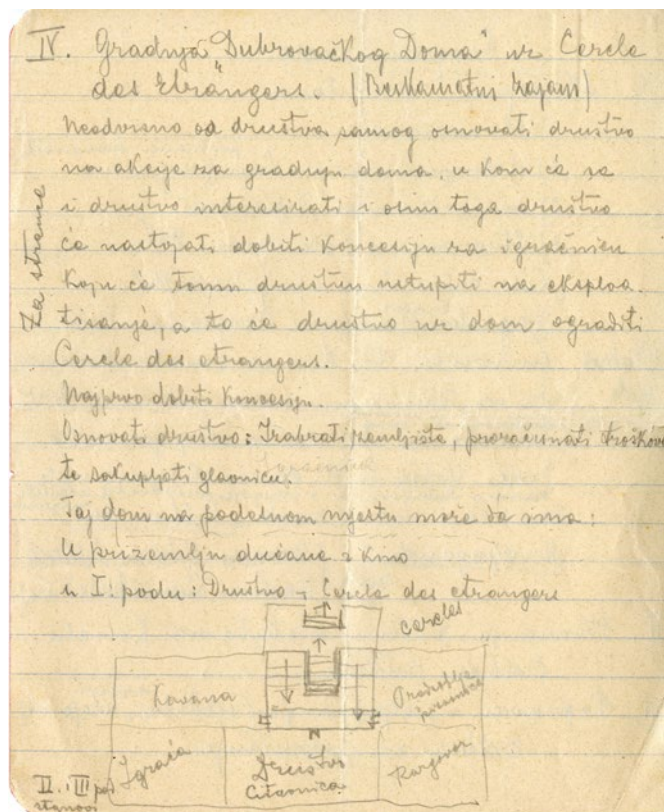
brovnika koje se bavi uljepšavanjem grada i predgrađa, prikupljanjem javnih financijskih sredstava za uređenje javnih općinskih zemljišta.⁷⁶ Svoj rad Društvo nastavlja nakon Prvog svjetskog rata.⁷⁷ U govoru pripremljenom za svečanost ponovnog pokretanja Društva, sada nazvanog „Dub – društvo za razvitak Dubrovnika i okolice” održanog u veljači 1921. godine Melko Čingrija napravio je i obrise budućih aktivnosti Društva. Između ostalog, ističe potrebu gradnje Dubrovačkog doma, žarišta zamišljenih aktivnosti, skicirajući tlocrt zgrade bez naznake točne lokacije gradnje. (sl. 13) Osmislio je financijsku podlogu za akciju, osnivanjem Kola Dubrovčana u Zagrebu, Splitu, Sarajevu, Beču, Beogradu, Parizu, SAD-u, koja su trebala financijski doprinostiti radu Društva. Također je smatrao potrebnim potaknuti osnivanje čitaonica, biblioteka, muzeja, izložbenih paviljona, umjetničkih atelijera i kazališta. U programu rada razradio je i dodatne linije prikupljanja sredstava za rad Društva: članarinama, doprinosima skupljanim u raznim prigodama, prodajom dopisnica, slika, umjetničkih predmeta i stvaranjem Kola izvan Dubrovnika koja će imati dužnost da uz članarinu svake godine organiziraju prikupljanje priloga tijekom proslave Sv. Vlaha.

U zadatke Društva naznačio je: uređenje parka Gradac, otvaranje novih prometnica – prije svega na Konalu, popravke i uljepšavanja postojećih klupa, vrtova, izgradnju Dubrovačkog doma – uz nacrt s predviđenim prostorima za kavanu, čitaonicu, trgovine i kino te igračnicu, uz Umjetničku izložbu – (*Prix de Raguse*).⁷⁸

Čingrijine poslovne i političke vještine tu su stvorile plodno tlo za budući razvoj umjetničke infrastrukture u Dubrovniku. Njegove ideje postale su agenda vidljiva i u nastojanjima budućih istaknutih kulturnih djelatnika. Primjerice, Kosta Strajnić u

13.
Skica tlocrta Dubrovačkog doma,
Melko Čingrija, DAD (HR-
DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija,
kut. 31, Č XIV A 32 b 4, 1921.)

Sketch of the floor plan of the
Dubrovnik house, Melko Čingrija,
DAD (1921)

svojem članku „Za umjetničku aktivnost Dubrovnika” objavljenom 1929. godine po dolasku na mjesto pomoćnog konzervatora u Nadleštvo za umjetnost i spomenike navodi također potrebu uređenja arhiva, muzeja, osnivanje galerije suvremene umjetnosti i umjetničkih atelijera. Nastavlja promovirati i ideju uspostavljanja *Prix de Raguse* već prije navedenu pri povratu Collegium Ragusinuma u općinski posjed.⁷⁹

Zaključno razmatranje

Arhivska građa povezana s profesionalnim i privatnim aspektima života i aktivnosti Pera i Melka Čingrije otkriva i do sada nepoznato i neistraženo kontinuirano djelovanje u sferi organizacije umjetničkih aktivnosti. Njihovo obrazovanje i svestrani, kozmopolitski duh očitovao se i u privrženosti svim vidovima umjetnosti. Istaknutim društvenim pozicijama često su se koristili za afirmaciju umjetnika, prezentacije umjetničkih djela, usmjeravanje društvenih potpora prema pojedinim umjetnicima. Vrlo često vežu ih i snažne prijateljske spona s umjetnicima, a redovito ih nalazimo i kao pokrovitelje u teškim životnim okolnostima pojedinih umjetnika. Svoja politička uvjerenja čitavo vrijeme svojeg djelovanja kanaliziraju na poticanje lokalnih umjetničkih talenata, afirmaciju nacionalnog identiteta postavljanjem javnih spomenika, te svojim djelovanjem i istaknutim programom kontinuirano streme uspostavljanju kulturne infrastrukture i očuvanju kulturne baštine. U svijetu umjetnosti koji čine umjetnici, producenti, ravnatelji muzeja, posjetitelji, kritičari i dr. Čingrije su se kao društveno moćni pokrovitelji često koristili mogućnošću kontroliranja, prezentacije djela te na taj način utjecali na formiranje ukusa širih društvenih slojeva. U procesu uspostavljanja umjetničke infrastrukture u Dubrovniku imali su vrlo važnu i do sada nepoznatu ulogu, te su tako omogućili tijekom svojih života prezentacije i afirmaciju brojnim umjetnicima, inicirajući i buduće umjetničke aktivnosti.

BILJEŠKE

- ¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2022-10-9843 *Reprezentacija, razvoj, edukacija, participacija – umjetnost u društvu od 19. do 21. stoljeća*.
- ² -, Pogreb Pera Čingrije, *Novo doba*, 162 (1921.) 2, 3; VINKO KISIĆ, Uspomeni dr. Pera Čingrije, *Novo doba*, 167 (1921.), 1; IVO PERIĆ, Politički portret Pera Čingrije, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta i Zagrebu*, 1 (1979.), 127–264; IVO PERIĆ, *Pero Čingrija, 1837 – 1921 – život i djelo*, Dubrovnik, 1988., 13–63; <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cingrija-pero> (pregledano 28. svibnja 2024.).
- ³ IVO PERIĆ (bilj. 2), 13–16.
- ⁴ IVO PERIĆ, Lik Pera Čingrije u umjetničkim djelima Ivana Meštrovića, Joze Bužana i Vlaha Bukovca, *Dubrovački horizonti*, 24 (1984.), 107–115.
- ⁵ <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cingrija-melko> (pristupljeno 13. lipnja 2024.); IVO PERIĆ, Iz prepiske Melka, Pera i Ivanke Čingrija (1883. – 1918.) dio I., *Arhivski vjesnik*, 31 (1987.), 139–162; IVO PERIĆ, Iz prepiske Melka, Pera i Ivanke Čingrija (1883. – 1918.) dio II., *Arhivski vjesnik*, 31 (1988.), 127–158; MATO KAPOVIĆ, O memoarima Melka Čingrije, *Dubrovnik*, (1989.), 99–101; TOMISLAV MACAN, Pred osmrtnicama II, *Dubrovnik*, 1 (2005.), 193.
- ⁶ ANTUN BAČE, IVAN VIĐEN, Vila Čingrija na Boninovu: gospodar i njegova kuća, *Dubrovnik*, 4 (2015.), 107–128.
- ⁷ IVO PERIĆ, Društveno-politička i kulturna djelatnost Narodne štionice u Dubrovniku (1863. – 1887.), *Dubrovnik*, 2, (1964.), 63.
- ⁸ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), Arhiv Čingrija, Č XIX, 4 4), Melko Čingrija, Ustav Dubrovačke čitaonice, (1887.), kut. 37, 1.
- ⁹ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, kut. 13, X 7 C 0 1, X 7 C 0 2.
- ¹⁰ O. CELESTIN MEDOVIĆ, Poštovanomu gospodinu dr. Antunu Pugliesiju, Ston, *Crvena Hrvatska*, 47 (1893.), 1, 2; VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, *Mato Celestin Medović*, Zagreb, 1978., 190, 251.
- ¹¹ PERO ČINGRIJA, DR. MANDOLFO, Slavno uredništvo „Naroda“, *Narod*, 10 (1888.), 3.
- ¹² VERA KRUŽIĆ UCHYTIL (bilj. 10), 190.
- ¹³ IVAN GRKEŠ, Spomenik kao prijeporno mjesto. Trodnevna proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku 1893. godine, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 59 (2021.), 212, 237; DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, kut. 16, XIV-A-32 a-d. Središnji odbor za podizanje spomenika Petru Kanaveliću s potpisom Rafa Arneri obraća se Peru Čingriji 27. 2. 1890.; u arhivskoj građi sačuvana je i Okružnica odbora za podizanje spomenika Bogišić iz 1909. godine, DAD HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, kut. 15, X 7 G m 6.
- ¹⁴ IVAN BOŠKOVIĆ, Marko Rašica kao scenograf dubrovačke prazvedbe Ekvinocija i njegove uspomene na Iva Vojnovića, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 341 (1965.), 572, 573.
- ¹⁵ SANJA ŽAJA VRBICA, *Marko Rašica*, Zagreb, 2014., 20, 30. Dubrovačka općina ukida stipendiju Marku Rašici 1906. godine nakon što je odbio oslikati montažne slavoluke za doček Cara i kralja Franje Josipa I. planiran za rujan 1906. godine, no zbog bolesti vladara u Dubrovnik dolazi nadvojvoda Franjo Ferdinand; SANJA ŽAJA VRBICA, Odnos pokrovitelja i umjetnika – dubrovačka općina i Marko Rašica, u: *2. zbornik Dubrovačkih muzeja*, ur. Pavica Vilač, Ljiljana Kovačić, Tonko Marunčić. Dubrovnik, 2012., 251–259.
- ¹⁶ -, Ein Mappenwerk über Bosnien-Herzegovina für Se. Majestät, *Agramer Zeitung*, 103 (1906.), 5.
- ¹⁷ -, Kunst und Literatur, (Unser Landsmann Tomislav Krizman), *Agramer Zeitung*, 312 (1906.), 5.
- ¹⁸ DAD; HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Tomislava Krizmana Peri Čingriji, kut. 15, X 7 G e 59.
- ¹⁹ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Pera Čingrija Tomislavu Krizmanu, datirano 19. 5. 1907., kut. 15, X 7 G e 60.
- ²⁰ <https://hbl.lzmk.hr/clanak/krizman-tomislav> (pregledano 31. svibnja 2024.).
- ²¹ HOWARD S. BECKER, *Svjetovi umjetnosti*, Zagreb, 2009. 126–131, 173.
- ²² DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Dnevnik Melka Čingrije*, kut. 48, Deveto razdoblje, od Ustava do Diktature, 1920. – 1929., str. 18.
- ²³ <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cingrija-melko> (pristupljeno 25. lipnja 2024.), O politici „novog kursa“ pisao je Vlaho Benković: VLAHO BENKOVIĆ, *Uloga dubrovačke politike u stvaranju „novoga kursa“ (1903. – 1905.)*, Dubrovnik, 2009., 143–194.
- ²⁴ ANTUN BAČE, IVAN VIĐEN (bilj. 6), 114.
- ²⁵ ANTUN BAČE, IVAN VIĐEN (bilj. 6), 107, 108.
- ²⁶ ANTUN BAČE, IVAN VIĐEN (bilj. 6), 117–120.
- ²⁷ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Dnevnik Melka Čingrije*, kut. 48, Deveto razdoblje, od Ustava do Diktature, 1920. – 1929., str. 1.
- ²⁸ AXEL MUNTHER, *San Michele*, Zagreb, 1954., 29–32.
- ²⁹ AXEL MUNTHER (bilj. 28), 31.
- ³⁰ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Dnevnik Melka Čingrije*, Sedmo razdoblje, Veliki rat, 1914. – 1918., str. 44, kut. 48.
- ³¹ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Dnevnik Melka Čingrije*, Sedmo razdoblje, Veliki rat, 1914. – 1918., str. 44, kut. 48.
- ³² ANTUN BAČE, IVAN VIĐEN (bilj. 6), 119.
- ³³ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Knjiga prihoda i rashoda 1931. – 1938.*, kut. 32, Č XIV B1/4.
- ³⁴ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Knjiga prihoda i rashoda 1931. – 1938.*, kut. 32, Č XIV B1/4.
- ³⁵ AXEL MUNTHER (bilj. 28), 31.
- ³⁶ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Knjiga prihoda i rashoda 1931. – 1938.*, kut. 32, Č XIV B1/4.
- ³⁷ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Dnevnik Melka Čingrije*, Deseto razdoblje, Od Diktature do puča, 6. 1. 1929. – 27. 3. 1941., kut. 48, str. 24. XIV A -32
- ³⁸ ANA ŠEPAROVIC, Pisma Anki: pogled na intimnu korespondenciju Jerolima Miše, *Studia lexicographica*, 1 (2015.), 9.
- ³⁹ ANA ŠEPAROVIC, *Jerolim Miše i Slavonski Brod*, Slavonski Brod, 2023., 37.
- ⁴⁰ DAD, DR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Jerolima Miše upućeno Peri Čingriji 2. 10. 1916., kut. 11, Č. X. 5 K 5.
- ⁴¹ DAD, DR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Jerolima Miše upućeno Peri Čingriji 3. 10. 1916., kut. 11, Č. X. 5 K 6.

- ⁴² HOWARD S. BECKER (bilj. 21), 126, 173.
- ⁴³ ANA ŠEPAROVIĆ (bilj. 38), 7.
- ⁴⁴ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Anke Miše Melku Čingriji 16. 3. 1923., kut. 25, Č XIV. A 22 M I 1.
- ⁴⁵ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Anke Miše Melku Čingriji 16. 3. 1923., kut. 25, Č XIV. A 22 M I 1.
- ⁴⁶ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Jerolima Miše Melku Čingriji, Brod, kut. 25, 2. 6. 1923. Č. XIV. A- 22 M I 2.
- ⁴⁷ -, Otvor izložbe slikara Jeronima Miše, *Narodna svijest*, 31 (1923.), 2; ANA ŠEPAROVIĆ, *Jerolim Miše, između slike i riječi*, Zagreb, 2016., 246.
- ⁴⁸ SANJA ŽAJA VRBICA, *Likovna kritika i izložbe u Dubrovniku 1876. – 1978.*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Centar za postdiplomske studije u Dubrovniku, 1999., 107–108.
- ⁴⁹ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Jerolima Miše Melku Čingriji, 17. 4. 1924., kut. 25, Č. XIV. A- 22 M I 4.
- ⁵⁰ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Melku Čingriji Jerolimu, Dubrovnik, 29. 4. 1924., kut. 25, Č. XIV. A- 22 M I 5.
- ⁵¹ ANA ŠEPAROVIĆ (bilj. 47), 98, 99; Pretisak članka objavljen je i u knjizi: ANA ŠEPAROVIĆ, *Jerolim Miše, dokumenti, vrijeme, kritike*, Zagreb, 2020., 135–141.
- ⁵² DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Ivana Meštrovića upućeno Melku Čingriji, 22. 11. 1922., kut. 25, A 22 M f 1.
- ⁵³ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Melku Čingriji upućeno Ivanu Meštroviću, 2. 12. 1922.; kut. 25, A 22 M f 4.
- ⁵⁴ VERA KRUŽIĆ UCHYTIĆ, *Vlaho Bukovac, život i djelo*, Zagreb, 2005., 368, 376, 391.
- ⁵⁵ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Vlahu Bukovca kapetanu Ivu Pappi, Beograd. 4. 4. 1922., kut. 25, XIV A 22 B f.
- ⁵⁶ IVAN VIĐEN, O Pravilniku dubrovačkog Nadleštva za umjetnost i spomenike, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 33/34 (2009./2010.), 9.
- ⁵⁷ VERA KRUŽIĆ UCHYTIĆ (bilj. 54), 318.
- ⁵⁸ VERA KRUŽIĆ UCHYTIĆ (bilj. 54), 155.
- ⁵⁹ VERA KRUŽIĆ UCHYTIĆ (bilj. 54), 318.
- ⁶⁰ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Gjurice Gjorgjevića upućeno Melku Čingriji 8. 3. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 G c 1.
- ⁶¹ GRGO GAMULIN, *Ignjat Job: život i djelo*, Zagreb, 1961., 19.
- ⁶² DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, potvrda slikara Ignjata Joba Melku Čingriji o primitku 1200 dinara, datiranu 3. 4. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 G c 2.
- ⁶³ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Prihod i rashod 1931-1938.*, Č XIV B ¼, kut. 32. U toj knjizi nalazimo mnoštvo financijskih potpora, vidljivih svaki mjesec među izdatcima, no obično bez zabilježeni primatelja potpora; DUŠKO KEČKE-MET, *Ivan Rendić: život i djelo*, Supetar, 1969., 176, 177.
- ⁶⁴ BRIGITTE PONTA-ZITTERER, *Josef Kassin (1856-1931): Leben und Werk*, Klagenfurt, 2021., 17, 18, 119.
- ⁶⁵ BRIGITTE PONTA-ZITTERER (bilj. 64), 119–126.
- ⁶⁶ BRIGITTE PONTA-ZITTERER (bilj. 64), 31.
- ⁶⁷ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefa Kassina Melku Čingriji upućeno 5. 10. 1922., kut. 25, Č XIV A 22 ka 1.
- ⁶⁸ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Melka Čingrije upućeno Josefu Kassinu 16. 10. 1922., kut. 25, Č XIV A 22 ka 2.
- ⁶⁹ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefa Kassina Melku Čingriji upućeno 29. 10. 1922., kut. 25, Č XIV A 22 ka 3.
- ⁷⁰ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefu Kassinu Melku Čingriji upućeno 14. 4. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 ka 4; HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefa Kassina Melku Čingriji upućeno 22. 5. 1923. Č XIV A 22 ka 5.
- ⁷¹ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefa Kassina Melku Čingriji upućeno 7. 8. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 ka 6.
- ⁷² DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefa Kassina Melku Čingriji upućeno 9. 10. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 ka 7.
- ⁷³ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Josefa Kassina Melku Čingriji upućeno 27. 11. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 ka 8; DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Melku Čingriji Josefa Kassina upućeno 10. 12. 1923., kut. 25, Č XIV A 22 ka 9; DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, pismo Melku Čingriji Josefa Kassina upućeno 15. 1. 1924., kut. 25, Č XIV A 22 ka 10.
- ⁷⁴ BRIGITTE PONTA-ZITTERER (bilj. 64), 224.
- ⁷⁵ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, *Dnevnik Melka Čingrije*, kut. 48, Deveto razdoblje, od Ustava do Diktature, 1920. – 1929., str. 7.
- ⁷⁶ IVO PERIĆ, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici*, Dubrovnik, 1983., 83; NIKOLA ŠUBIĆ, Društvo prijatelja prirode DUB – ozbiljno zadužilo dubrovački turizam, *Ekonomska misao i praksa*, 1 (2006.), 124–130, IVAN VIĐEN, Crtcice iz povijesti društva „Dub”, (s posebnim osvrtom na meteorološki stup na Pilama), *Dubrovnik*, 2009., 302–305.
- ⁷⁷ IVO PERIĆ (bilj. 76), 140. Dana 9. 3. 1921. održana je skupština društva na kojoj je zaključeno da se ono reorganizira na temelju novih pravila i nazove „Dub”. Pravila „Dub – društva za razvitak Dubrovnika i okolice” potvrdila je Pokrajinska vlada za Dalmaciju u Splitu 28. 5. 1921.
- ⁷⁸ DAD, HR-DADU-257 Arhiv obitelji Čingrija, govor Melka Čingrije pri otvaranju društva „Dub” – društvo za razvitak Dubrovnika i okolice, 15. 2. 1921., kut. 31, Č XIV A 32 b 4; IVAN VIĐEN, Crtcice iz povijesti društva „Dub” (s posebnim osvrtom na meteorološki stup na Pilama), *Dubrovnik*, 2009., 302–305.
- ⁷⁹ SANJA ŽAJA VRBICA, Za umjetničku aktivnost Dubrovnika, u: *Strajničev zbornik*, ur. Ivan Viđen, Dubrovnik, Zagreb, 2009., 23; Riječ je o ugovoru sklopljenom 15. 8. 1921. između dubrovačke općine i državnog erara o ustupu nekih zgrada bivše Dubrovačke Republike dubrovačkoj općini. U članku se predlaže i uspostavljanje *Prix de Raguse*, po uzoru na *Prix de Rome* koju dodjeljuje *Akademie de France* smještene u Villi Medici u Rimu, P. BURIĆ, Znatno uspjeh za napredak i kulturni razvitak Dubrovnika, *Narod*, 37 (1921.), 2.

